

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто мотивацію до навчання як складну ієрархічну структуру, сукупність мотивів, які виконують різну роль з огляду на успішність навчання. Описано мотиви, які переважають у майбутнього вчителя іноземних мов, і окреслено шляхи педагогічного впливу на їх розвиток.

Ключові слова: іноземна мова, зовнішня мотивація, внутрішня мотивація, майбутній учитель, способи впливу.

В статье рассмотрена мотивация к обучению как сложная иерархическая структура, совокупность мотивов, играющих разную роль относительно успешности обучения. Описаны мотивы, преобладающие у будущего учителя иностранных языков, и намечены пути педагогического воздействия на их развитие.

Ключевые слова: иностранный язык, внешняя мотивация, внутренняя мотивация, будущий учитель, способы воздействия.

The article considers student's motivation to be a complex hierarchy of motives performing different roles as to these studies success. The prevailing motives of a future foreign language teacher are traced and some ways of pedagogic influence on their development are distinguished.

Key words: foreign language, outer motivation, inner motivation, future teacher, ways of influence.

Постановка проблеми. З розвитком сучасних інформаційних технологій, збільшенням комунікаційного середовища, інтеграцією України в європейський та світовий освітній простори зростає потреба в удосконаленні іншомовної підготовки фахівців іноземної мови. Значущість означеної проблеми – формування мотивації до навчання – посилюється з огляду на постійні пошуки умов підвищення ефективності навчальної діяльності завдяки внутрішнім резервам. Мотивація як найбільш гнучке утворення піддається змінам залежно від соціальної та економічної ситуацій. Це зумовлює актуальність проблеми і потребує постійного її вивчення.

Одним із поставлених завдань є формування інтересу до оволодіння

іноземними мовами як спеціальністю, що розглядається як необхідна складова особистісного і професійного становлення й розвитку майбутнього вчителя іноземної мови. Навчально-виховний процес у ВНЗ має організовуватися так, щоб постійно зумовлювати і підтримувати мотивацію студентів, коригувати її, оскільки мотивація, на думку О.М. Леонтьєва, є «мотором» будь-якої діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми мотивації та мотивів поведінки й діяльності свідчить про те, що їх досліджували, зокрема у працях, присвячених психолого-педагогічній підготовці майбутнього вчителя (І.І. Зязюн, Н.М. Кузьміна, О.Я. Савченко та ін.); особливостям навчання іноземної мови у ВНЗ (І.Л. Бім, І.О. Зимня, Н.Ф. Бориско, О.Б. Тарнопольський та ін.); підготовці вчителя іноземної мови (Ю.І. Пасов, П.Б. Гурвич, С.Ю. Николаєва, У.І. Ріверс, Г. Відоусон та ін.); ролі мотивації у процесі-формуванні іншомовної комунікативної компетенції (О.Л. Бердичевський, Н.М. Бібік, І.Л. Бім, Л.І. Божович, О.О. Леонтьєв, Г.В. Рогова та ін.).

Мега статті – визначити шляхи підтримки і розвитку позитивної мотивації майбутніх учителів іноземної мови, педагогічного впливу на перебудову ієрархічної структури мотиваційної сфери студентів.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб обрати дидактичні методи, умови і засоби формування мотивації у студентів, викладачеві необхідно мати уявлення про склад і властивості мотивації, рівні її сформованості, типи мотивації, шляхи формування.

Поняття «мотив» і «мотивація» дотепер визначаються психологами по-різному. Складність і багатоаспектність проблеми мотивації зумовлює чимало підходів до розуміння її сутності і структури, а також до методів її вивчення (С.Л. Рубинштейн, В.Г. Асєєв, О.М. Леонтьєв, А. Маслоу, Х. Хекаузен). При цьому наголосимо, що поняття «мотив» вужче за поняття «мотивація», котра є «складним механізмом зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки, який визначає виникнення і напрям, а також способи реалізації певних форм діяльності» [1, с. 205].

А.К. Маркова визначає, що мотивація навчання складається з багатьох компонентів, які змінюються та взаємодіють один із одним (ідеали, смисл учення, його мотиви, цілі, інтереси, емоції тощо). Тому «становлення мотивації є не простим зростанням позитивного або негативного ставлення до учення, а й ускладненням структури мотиваційної сфери, мотивів, які до неї входять, встановлення нових, більш зрілих, іноді навіть суперечливих відносин між ними» [12, с. 31]. Тобто, існування одночасно ряду різноманітних мотивів і визначає мотивацію індивіда в даний момент.

С.П. Ільїн стверджує, що «мотиву може належати лише стратегія

діяльності, а тактика отримання потрібного результату формується вже після формування наміру іншими психофізіологічними структурами і механізмами, які відповідають за виконання прийнятого наміру» [9, с. 116].

За даними психологів, мотивами називаються «пов'язані із задоволенням певних потреб спонукання до діяльності (в нашому випадку – до вивчення іноземної мови), це внутрішній психічний стан людини, пов'язаний з об'єктивними характеристиками предмету (в нашому випадку – іноземної мови), на який спрямована активність. Отже, мотивація – це ставлення учня до іноземної мови і культури її носіїв, його налаштованість вивчати цю мову, визнавати цінність володіння нею» [2, с. 30].

Навчальна мотивація зумовлена кількома основними чинниками: властивостями того, хто навчається (рівень його інтелектуального розвитку, самооцінка, стать тощо); особливостями викладача і його ставлення до педагогічної діяльності; організацією педагогічного процесу; специфікою такого навчального предмету, як іноземна мова.

Як відомо, мотивація поділяється психологами на зовнішню і внутрішню. Перша не пов'язана зі змістом навчальної дисципліни, але зумовлена зовнішніми обставинами [10]. Серед зовнішніх мотивів виокремлюють:

- мотив досягнення успіхів (намагання людини досягти успіхів у будь-якій навчальній діяльності з метою отримання відмінних оцінок, диплома тощо);
- мотив самоствердження (володіння іноземними мовами підвищує статус людини у суспільстві);
- мотив ідентифікації (людина прагне бути схожою на когось, стати ближче до своїх кумирів);
- мотив афіліації (прагнення до спілкування з іноземцями);
- мотив власного розвитку (прагнення до самовдосконалення);
- просоціальний мотив (людина усвідомлює соціальну значущість навчання) [8].

Внутрішні мотиви пов'язані безпосередньо із самим предметом вивчення: людині подобається вивчати іноземну мову, виявляти власну інтелектуальну активність. Дія зовнішніх мотивів може посилювати внутрішню мотивацію, але вони не мають безпосереднього відношення до змісту і процесу діяльності [3; 14].

Згідно з класифікацією В.О. Молчановського і Л.О. Шепелевич, виділяють 6 груп мотивів до вивчення іноземної мови:

- 1) емоційно-естетичні (подобається мова, подобається країна цієї мови);

2) прагматичні (прагнення отримати престижну роботу, прагнення навчатися за кордоном);

3) дидактичні (подобається сам процес учіння);

4) пізнавальні (прагнення оволодівати новими знаннями);

5) комунікативні (використання мови як засобу спілкування з друзями, в родині, у світовій мережі);

6) мотив вимушеності (необхідність скласти іспит, відсутність вибору у навчальному закладі тощо).

Важливо зазначити, що мотиви змінюються і не є постійними. Крім того, у виборі і вивченні іноземної мови керуються не одним, а кількома мотивами. Тому йдеться про мотиваційну систему, оскільки вона «може містити потреби, цілі і мотивуючі чинники у самому навчальному процесі, а також елементи, які безпосередньо не входять до навчального процесу, але можуть виконувати ті ж функції, що й зазначені об'єкти» [15, с. 327].

Із урахуванням індивідуального розвитку потреб тих, хто навчається іноземних мов, виокремлюють такі види мотивації, як комунікативна; країнознавча і лінгвокраїнознавча; лінгвопізнавальна; евристична; метакогнітивна й естетична [8; 16]. Отже, у структурі мотивації домінує саме пізнавальний мотив, який визначає навчальну діяльність і формує ставлення до неї: інтерес до мови як засобу спілкування (комунікативна мотивація); аналізу мовних явищ, зокрема і крос-культурного (лінгвопізнавальна мотивація); мови як засобу пізнання культури, історії і сучасності країни, мова якої вивчається (країнознавча і лінгвокраїнознавча мотивації); як засобу отримання нових знань (евристична мотивація); як засобу розвитку лінгвістичної культури, лінгвістичного мислення і світогляду в цілому (метакогнітивна мотивація); засобу залучення до надбань іншомовної культури (естетична мотивація).

Навчальна мотивація також поділяється на позитивну і негативну. Наприклад, конструкція «Якщо я буду вчити англійську, то зможу скласти екзамен на «відмінно» – мотивація позитивна, а конструкція «Якщо я буду вчити англійську, то складу екзамен і мене не відрاهують» – негативна. На жаль, негативна мотивація значною мірою присутня у студентів, незважаючи на престиж володіння мовою і зростанням її важливості у суспільстві.

Доведено, що продуктивність, процес і результат діяльності визначаються не лише змістом та спрямованістю мотивів, а й ступенем активності мотивів відповідного змісту, що забезпечує своєрідність мотивації особистості [3].

Спостереження за навчальним процесом і мотивацією студентів уможливають виділення кількох рівнів, кожному з яких відповідає різний

ступінь залучення студентів до процесу учіння, різне ставлення до навчання, яке знаходить свій вияв і у відвідуванні занять, і в успішності у навчанні, і у виконанні домашнього завдання. Різному рівню відповідає різний рівень сформованості вміння отримувати знання: конспектувати лекції, працювати з літературою, зі словником, користуватися комп'ютером тощо. На кожному з рівнів панують свої мотиви, цілі отримання знань, навичок і вмінь, тобто набуття компетентності. Викладачеві потрібно з'ясувати, що саме спонукає студента, що він має на меті та як вміє це реалізовувати.

Дослідники виділяють кілька рівнів.

1. Негативне ставлення до учіння. Переважають мотиви уникнення неприємностей, покарання. Відсутній інтерес до процесу і змісту навчання. Студент часто відволікається, не може зосередитися. Спостерігаються емоції остраху, образи, невдоволення собою і викладачем, невпевненості у своїх силах.

2. Нейтральне (пасивне) ставлення. Нестійкі мотиви зацікавленості у результатах учіння, уникання труднощів, відсутність самостійно обраних цілей, негативні емоції невпевненості у собі, нудьгування.

3. Позитивне ставлення. Пізнавальний мотив – інтерес до результату навчання, оцінки викладача. Мотиви відповідальності перед батьками. Орієнтація на результат своєї діяльності. Усвідомлення цілей, які ставить викладач. Усвідомлення зв'язку результату зі своїми можливостями. Відчуття новизни і зацікавленості у предметі. Отримання позитивних емоцій під час перебування на занятті.

4. Активне позитивне ставлення. Позитивне налаштування на учіння. Уміння самостійно ставити цілі. Стійкі оптимістичні емоції: впевненість у собі і можливостях досягнення поставленої мети, почуття гордості та достоїнства. Жага до знань [3].

Висока позитивна мотивація може компенсувати нестачу спеціальних здібностей і недостатній рівень розвитку компетенцій, проте цей механізм не спрацьовує у зворотному напрямі: здібний, але немотивований студент не досягне успіхів.

Відомо, що інтерес до діяльності забезпечує її вищу продуктивність. Н.В. Єлфімова акцентує увагу на тісному взаємозв'язку мотивації учіння та емоційному ставленні до навчання. Зокрема, дослідниця зазначає, що «...якщо процеси мотивації виконують функцію спонукування суб'єкта до діяльності, то емоційні процеси відображають перебіг мотиваційних процесів і корегують їх хід» [7, с. 25].

Як стверджує Ю.І. Пасов, «навчати за «антимотиваційних» умов малоефективно й аморально. Зазначене протиріччя позбавляє процес учіння головного – змісту діяльності учня, його особистої зорієнтованості на мету,

яка тільки і може дозволити йому відповісти собі на питання «навіщо вчити?». Саме особистісний зміст є співвідношенням мотиву до мети... Якщо мету ставить хтось ззовні, а мотиву з різних причин не виникає, то немає й змісту. За таких умов замість учня-суб'єкта навчальної діяльності виникає учень-об'єкт, який «підлягає» навчанню» [11; 14].

У процесі навчання іноземних мов дослідники помітили вияв мотивації не тільки на, так би мовити, глобальному рівні, а й на рівні ситуації та окремого завдання. Виконуючи нецікаве завдання, студент навряд чи продемонструє достатньо високий рівень мотивації, навіть коли він володіє мовою.

Процес навчання у межах комунікативно-когнітивного підходу зорієнтований на особистість. Життєвий досвід студентів, їх світогляд, навчальні і позанавчальні інтереси, почуття й емоції враховуються у процесі організації спілкування на заняттях, вибору тем. Студенти навчаються обговорювати власні проблеми і проблеми міста, країни, планети. Вони також набувають мовного досвіду висловлювати своє ставлення, обґрунтовувати і обстоювати власну позицію. Створення сприятливого психологічного клімату, врахування емоційного самопочуття кожного студента сприяє позбавленню психологічних бар'єрів у спілкуванні, формуванню особистості.

Розглядаючи мотивацію як одну з рушійних сил процесу навчання, що разом з іншими забезпечує його результативність, необхідно зважати на те, що мотивація являє собою одну з характеристик суб'єктивного світу студента, яка визначається насамперед його власними спонуканнями і нахилами, його усвідомленими потребами. Виклад може впливати лише опосередковано, створюючи передумови і формуючи фундамент, на основі якого у студентів виникає зацікавленість у роботі та її результатах.

Дані дослідників і досвід роботи на мовному факультеті доводять, що виникненню зацікавленості сприяє ситуація змагання, рольової чи ділової гри; похвала чи помірний докір; прагнення використати життєвий досвід, міжпредметні зв'язки, інтереси студентів. На підвищення мотивації впливає проблемний характер завдань та ситуацій, новизна навчального матеріалу, зміна форм і методів навчання, застосування нових інформаційних технологій, взаємонавчання в парах і мікрогрупах. Вплив на мотивацію відбувається лише за умов доброзичливої атмосфери, створення ситуацій успіху, демонстрації досягнень студентів, довіри до них. Чи не найсуттєвішу роль відіграє педагогічна майстерність викладача, його вміння використовувати весь «арсенал» методичних засобів для підтримання стійкого інтересу і впевненості студентів у своїх силах.

Важливим способом посилення мотивації є індивідуальне

планування цілей і завдань навчання самими студентами. У студентів при цьому втрачається страх перед екзаменом, виникає довіра до самого себе, уміння систематично планувати свою роботу, що поступово забезпечує успішність навчання, особливо за умов Болонської кредитно-модульної системи. Методика такого довгострокового планування спонукає студентів намагатися досягти індивідуальних цілей, вести поточний самоконтроль рівня сформованості компетентності і регулярно дізнаватися, наскільки вони наближуються до поставлених цілей.

Розглянемо особливості мотивації студентів педагогічних ВНЗ. До мотиваційної сфери майбутнього, на думку дослідниці О.Н. Серняк, належать такі аспекти:

- налаштування на осмислення теоретичних та методичних основ мотивації як психолого-педагогічного явища;

- особистісно-ціннісна спрямованість на осмислення основ педагогічного управління колективною навчально-пізнавальною діяльністю учнів;

- професійно-мотиваційна орієнтація на застосування колективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності у процесі викладання гуманітарних дисциплін (іноземних мов);

- особистісно-ціннісне ставлення до оволодіння культурою спілкування в учнівському колективі.

Мотиваційний аспект у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови, на думку дослідниці, розкриває мотиваційне налаштування на осмислення особливостей мотиваційної сфери вивчення іноземних мов та професійну орієнтацію на застосування комунікативно-когнітивного підходу [13].

Слід зазначити, що структура професійної мотивації та її зміст мають змінюватися разом з особистісним зростанням фахівця, який знаходитиме у професії педагога нові грані, форми і зміст, тобто, поглиблюватиме власні уявлення про свою професію. Отже, змін зазнаватиме педагогічна діяльність і професійна мотивація, що, у свою чергу, приведе до подальшого особистісного розвитку. Це свідчить про необхідність формування у студентів педагогічних ВНЗ із самого початку навчання якомога детальнішого уявлення про майбутню професійну діяльність, а також стійкого ставлення до обраного фаху педагога відповідно до певної структури мотивації.

Необхідно також ураховувати й розвивати можливості переходу мотиву у ціль, що сприятиме розвитку внутрішньої мотивації і цілісності мотиваційної сфери студента, який поступово усвідомлюватиме себе суб'єктом професійної діяльності, носієм певних цінностей, соціально

корисною особистістю. Уся система навчання має формувати у студента прагнення розширювати свою суб'єктність, залучатися до колективних форм навчальної та соціальної активності, отримувати нові знання як узагальнений спосіб дій у соціальному світі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Мотивація виявляється провідним чинником, що регулює активність, поведінку, діяльність особистості. Будь-яка педагогічна взаємодія зі студентом стає ефективною тільки з урахуванням особливостей його мотивації. Оскільки мотиваційна сфера являє собою складну ієрархічну структуру, то зміст навчання має включати цілий комплекс засобів для її підтримки. У системі навчання іноземної мови як іншомовної культури першочерговими стають засоби підтримки мотивації студентів мовних факультетів педагогічних ВНЗ до пізнавальної, розвивальної й виховної діяльності, що зумовлює комунікативну мотивацію.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у виявленні ролі мотивації в оволодінні студентами теоретичними дисциплінами, а також у детальному порівнянні структур мотиваційних сфер першокурсника і п'ятикурсника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Э.Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – Спб.: Златоуст, 1999. – 472 с.
2. Бердичевский А.Л. Современные тенденции в обучении иностранному языку в Европе // Русский язык за рубежом. – 2002. – №2. – С. 60 – 65.
3. Габдреев Р.В., Смирнов А.В. Формирование мотивации учебно-познавательной деятельности студентов ВУЗа // Образование и саморазвитие. – 2008. – №10. – С. 227 – 233.
4. Готлиб Р.А. Социальная востребованность знания иностранного языка / Р.А. Готлиб / Социологические исследования. – 2009. – №2. – С. 122 – 127.
5. Елфимова Н.В. Функции эмоций в создании мотивационного компонента деятельности / Н.В. Елфимова // Эмоциональная регуляция учебной деятельности: Сборник материалов всесоюзной конференции [под общей ред. А.Я. Чебыкина]. – М.: Б., 1987. – С. 24 – 30.
6. Земскова Л.П. К вопросу о мотивации в обучении иностранным языкам. / Иностранные языки в современной социокультурной ситуации (Описание. Преподавание.). – Воронеж: ВГУ, 1999. – С. 40 – 52.
7. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2000. – 512 с.

8. Мильман В.Э. Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности // Вопросы психологии. – 1987. – №5. – С. 129 – 138.

9. Пассов Е.И., Кузовлев В.П., Коростелев В.С. Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества // Иностранные языки в школе. – 1987. – №6. – С. 9 – 15.

10. Формирование интереса к учению у школьников. / Под ред. А.К. Марковой. – М.: Педагогика, 1986. – 234 с.

11. Серняк О.М. Формування готовності майбутнього вчителя до педагогічного управління колективною навчально-пізнавальною діяльністю учнів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Серняк Оксана Михайлівна. – Тернопіль, 2008. – 243 с.

12. Цветкова Р.И. Мотивационная сфера личности современного студента: факторы, условия и средства ее формирования в процессе профессионального становления: Автореф. дис. ... док. пс. наук: 19.00.07 – педагогическая психология / Иркутский гос. пед. ун-т. Иркутск, 2006. – 49 с.

13. Шепелевич Л.А. Повышение мотивации студентов-филологов при обучении русскому языку с использованием сети интернет // Русистика и современность. Материалы VII международной научно-практической конференции. 17 – 18 сентября 2004 г., Т.2. – Диалог культур в обучении русскому языку и русской словесности. – СПб., 2005. – С. 325 – 330.

14. Юрченкова Г.Д. Мотивы и «антимотивы» при изучении иностранного языка // Иностранные языки в школе. – 1998. – №4. – С. 34 – 38.